

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Римарчук Ольги Вікторівни на дисертацію Бібікової Маргарити Олександрівни на тему «Процесуальне керівництво як форма прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування», подану до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. Дослідження доктринальних положень щодо понять нагляду та процесуального керівництва прокурора в контексті проведення досудового розслідування не втрачають своєї актуальності і у сьогоденні.

Невідповідність положень Конституції України, Закону України «Про прокуратуру» та Кримінального процесуального кодексу України в частині регламентації повноважень прокурора під час досудового розслідування призводять до неоднозначного трактування та застосування положень зазначених нормативно-правових актів.

Про актуальність обраної теми дослідження говорить також її *зв'язок з науковими програмами, планами, темами, грантами.* Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019). Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021; Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 року № 12-21). Робота узгоджується з Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2021 року (постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 року № 942); Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) та виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 року, протокол № 23). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НАВС від 26 жовтня 2021 року і зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (№ 906, 2021 рік).

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження. Дисертанткою вдало та коректно сформульовано *мету дослідження*, яка полягає у дослідженні теоретичних, правових і практичних проблем інституту процесуального керівництва як форми прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування та формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з

удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України в частині досліджуваної проблематики.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких *завдань*:

- висвітлити генезу інституту процесуального керівництва як форми прокурорського нагляду на стадії досудового розслідування;
- проаналізувати розвиток інституту процесуального керівництва як форми прокурорського нагляду в науці, законодавстві та юридичній практиці;
- з'ясувати значення процесуального керівництва в доказовій діяльності прокурора під час проведення досудового розслідування;
- схарактеризувати зміст прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва під час вирішення питання про внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР;
- окреслити процесуальні особливості забезпечення прокурором під час здійснення процесуального керівництва швидкого, повного й неупередженого досудового розслідування;
- розглянути специфіку вирішення прокурором під час здійснення процесуального керівництва питань про спрямування досудового розслідування;
- здійснити аналіз повноважень прокурора під час затвердження обвинувального акта й здійснення нагляду за законністю закриття кримінального провадження;
- виокремити проблемні питання прокурорського нагляду під час укладення угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим та угоди між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості;
- дослідити нагляд прокурора під час розгляду клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають під час здійснення процесуального керівництва як форми прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування.

Предметом дослідження є процесуальне керівництво як форма прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Структура роботи, перелік і зміст розглянутих питань свідчить про достовірність і новизну дисертаційного дослідження. У результаті дослідження зазначеної теми сформульовано низку наукових результатів, що є важливими у теоретичному та практичному аспекті реалізації концептуальних положень інституту процесуального керівництва к форми прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування. Заслуговують на увагу, зокрема, наступні положення наукової новизни дисертації, що сформульовані *вперше*:

- аргументовано позицію щодо встановлення обов'язку для сторони обвинувачення отримання згоди потерпілого під час досудового розслідування з

приводу можливості застосування до підозрюваного заходів виховного характеру. У зв'язку з цим сформульовано пропозиції про внесення доповнень до відповідних статей КПК України;

– виокремлено форми участі прокурора під час вирішення питання про початок досудового розслідування: 1) отримання повідомлення від слідчого, дізнавача керівником органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, визначені в ч. 5 ст. 214 КПК України (ч. 6 ст. 214); 2) реалізація передбачених законом повноважень починати досудове розслідування за наявності підстав (п. 1 ч. 2 ст. 36, ч. 1, 4, 7 ст. 214 КПК України); 3) реалізація повноважень відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України;

– обґрунтовано підхід, відповідно до якого невід'ємною складовою процесуального керівництва є спрямування перебігу кримінального провадження під час досудового розслідування. Основним процесуальним інструментом визначення напрямку розслідування є передбачені ст. 36 КПК України повноваження прокурора щодо надання доручень і вказівок на всіх етапах досудового розслідування;

– доведено (ураховуючи зарубіжний досвід) необхідність дозволити прокурору без обмеження в часі після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР самостійно проводити досудове розслідування або окремі процесуальні дії, що буде сприяти своєчасному встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення, уникненню безповоротної втрати важливих доказів і, зрештою, дасть змогу визначитися з правильною кваліфікацією зареєстрованого правопорушення, як наслідок – підслідністю кримінального провадження;

Дисертанткою *удосконалено* алгоритм дій прокурора на початковому етапі досудового розслідування, що полягає у беззаперечно правильній попередній кваліфікації зареєстрованого кримінального правопорушення та перевірці наявності достатніх даних, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; обґрунтовано, що самостійність слідчого стає об'єктом можливого втручання прокурора лише за наявності двох умов: одержанні згоди прокурора на проведення слідчих та інших процесуальних дій та неналежній процесуальній діяльності в частині неповноти розслідування чи непроведенні належного комплексу слідчих (розшукових) дій упродовж усього строку досудового розслідування, або протидії розслідуванню, або складності чи наявності резонансного характеру провадження тощо; чинне кримінальне процесуальне законодавство в частині належного нормативного визначення предмета доказування в провадженні на підставі угод.

Набули подальшого розвитку наукові позиції щодо: дотримання розумних строків під час повідомлення про підозру та направлення до суду обвинувального акта; нормативної регламентації складення обвинувального акта особисто прокурором; правові підходи стосовно відображення в обвинувальному акті відомостей, передбачених у п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України; генезис інституту процесуального керівництва досудовим розслідуванням; співвідношення функцій процесуального керівництва досудовим

розслідуванням і наглядом за додержанням законів у діяльності правоохоронних органів; класифікації форм участі прокурора щодо збирання доказів.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувачки.

Повнота викладення наукових результатів дисертації підтверджується тим, що основні положення та результати дисертаційного дослідження викладені в дев'яти наукових публікаціях, серед яких п'ять статей у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, і чотири тези в збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях.

Емпіричну основу дослідження складають результати статистичні та аналітичні матеріали рішень Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів; Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України та постанови Верховного Суду; ухвали й вироків національних судів, зокрема ті, які розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; результати вивчення матеріалів ста тридцяти семи кримінальних проваджень; узагальнені результати анкетування сто двох детективів, слідчих, дізнавачів, адвокатів, прокурорів, суддів м. Києва, Житомирської, Дніпропетровської, Черкаської та Хмельницької областей; офіційні статистичні й аналітичні дані, опубліковані на сайтах Офісу Генерального прокурора та судової влади України. Під час підготовки дисертаційного дослідження використано практичний досвід роботи авторки в органах прокуратури.

В цілому, достовірність й обґрунтованість наукових положень та висновків, сформульованих у дисертаційному дослідженні, забезпечується вдалою і продуманою структурою наукової розробки, логікою викладення матеріалу, належним масивом емпіричної та джерельної бази. Дисертація, відповідно до мети і завдань дослідження, складається зі вступу, трьох розділів, що поєднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (293 найменування) і чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 237 сторінки, із них обсяг основного тексту – 186 сторінок.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертанткою оприлюднено у виступах на наукових конференціях, зокрема: міжвідомчій науково-практичній конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 28 квітня 2023 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (Миколаїв, 26 грудня 2024 року); науково-практичній конференції «Актуальні проблеми юридичної науки та практики» (Полтава, 14–15 лютого 2025 року); науково-практичній конференції «Юридична наука та сучасність: актуальні питання» (Одеса, 11–12 квітня 2025 року).

Результати дослідження повною мірою відображені в наукових виданнях, зміст і характер яких відповідають вимогам, встановленим МОН України, а також виступах дисертанта з доповідями основних положень дисертації на науково-практичних конференціях, семінарах і круглих столах, що в цілому свідчить про достатній рівень апробації. Таким чином, дисертаційне

дослідження Бібікової М.О. виконане на належному науковому рівні, а публікації здобувачки відображають усі його розділи.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертації забезпечується цілісністю роботи, а викладений матеріал комплексно розкриває проблему дослідження. Емпіричний матеріал відповідає вимогам репрезентативності. Він належним чином проаналізований і вірно трактується.

Всі підрозділи дисертації органічно пов'язані між собою, а кожен наступний підрозділ логічно продовжує проведене в попередньому дослідження, поглиблює наукову розвідку, послідовно розв'язуючи визначені здобувачем завдання.

Схвальної оцінки заслуговує використання дисертанткою широкої джерельної бази та обсяг проаналізованого фактичного матеріалу, законодавчих та нормативно-правових актів, статистичної інформації за темою дисертаційної праці. Список використаних джерел охоплює 293 найменування, які було узагальнено, систематизовано та кваліфіковано опрацьовано авторкою.

Висновки та рекомендації, сформульовані здобувачкою, є достовірними, що підтверджується відповідними актами про впровадження результатів дослідження. Зокрема, пропозиції, сформовані у дисертаційному дослідженні, були використані у законодавчій та практичній діяльності, впроваджені в освітній процес, що підтверджено відповідними актами.

Як вбачається з відповідних положень дисертації, авторка володіє *методологією наукового аналізу* складних проблем теорії і практики кримінальної процесуальної науки. В процесі дослідження дисертантка, для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта і предмета дослідження, використала у роботі загальнонаукові та спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку. Відповідно до вимог МОН України, у дисертації конкретно зазначено, який метод чи група методів використані під час дослідження яких явищ чи процесів. Застосування згадуваних методів обумовлено системним підходом, що дозволяє реалізувати докладний розгляд положень теоретичного і практичного характеру, що пов'язані із здійсненням процесуального керівництва як форми прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування. Використані авторкою методи дослідження дали можливість сформулювати положення, висновки і рекомендації, що характеризуються новизною.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Дисертація має прикладне значення одержаних результатів, в якій сформульовані окремі теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації, які можуть бути впроваджені та використовуються у правозастосовній діяльності; освітньому процесі під час підготовки та проведення лекційних, семінарських і практичних занять зі слухачами, курсантами й студентами, зокрема під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Дізнання» та науковій діяльності – під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників,

методичних рекомендацій, пропозицій до проєктів і чинних нормативно-правових актів. Отримані результати дисертаційного дослідження можуть бути рекомендовані для використання у діяльності закладів вищої освіти, при написанні статей та монографій, формування методичних рекомендацій тощо.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та оформлення. Зміст дисертації характеризується високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. Авторка системно і логічно відобразила зміст наукового дослідження, із послідовним вирішенням проблемних питань відповідно до предмета дослідження, змістовно розкрила мету і завдання дослідження із відображенням науково коректних та вичерпних висновків як до кожного розділу, так і загальних висновків. Наукові положення дисертаційного дослідження достатньо обґрунтовані здобувачкою в тексті поданої праці, що сприяє легкості та цілісності сприйняття наукового доробку.

Вивчення тексту дисертації доводить, що робота Бібікової М.О. представляє собою комплексне фундаментальне наукове дослідження, в ньому вирішена низка теоретичних і практичних завдань, які у повному обсязі відображені в основній частині роботи.

Анотація дисертації відповідає встановленим вимогам та є узагальненим коротким викладом її основного змісту, в якій представлені основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та практичного значення, що дає повне уявлення про виконану здобувачем роботу.

У *вступі* визначено актуальність, об'єкт і предмет дослідження, його мету та завдання, визначено наукову новизну, відомості про апробацію результатів дисертаційного дослідження та наявні публікації авторки, методологія наукового пошуку та емпірика дослідження.

У *розділі 1. «Виникнення та розвиток інституту процесуального керівництва як форми прокурорського нагляду»* досліджено генезу, розвиток та значення у сучасному світі інституту процесуального керівництва як форми прокурорського нагляду на стадії досудового розслідування. Зокрема встановлено, що первинні функції прокуратури сягають часів початку звичаєвого права. Запропоновано історичний період розвитку наглядових функцій прокуратури у національному кримінальному судочинстві поділити на два періоди: до здобуття незалежності та після. Висвітлено питання співвідношення функцій процесуального керівництва досудовим розслідуванням і нагляду за додержанням законів у діяльності правоохоронних органів; розуміння змісту конституційної функції прокурора, що полягає в організації досудового розслідування. Обґрунтовано, що наглядова діяльність прокурора має зводитися не виключно до погодження клопотань, а й передбачати особисту участь прокурора в судовому розгляді клопотань про надання дозволу на проведення обшуку, огляду житла чи іншого володіння особи, негласних слідчих (розшукових) дій. Зазначено, що прокурор наділений повноваженнями збирати докази самостійно як і слідчий, проте авторка уважає, що у кримінальному процесуальному законі відсутні конкретні випадки особистого проведення прокурором слідчих (розшукових) дій.

Розділ 2 «Процесуальне керівництво як форма прокурорського нагляду на початковому та подальших етапах досудового розслідування до його завершення» розглядає форми участі прокурора під час вирішення питання про початок досудового розслідування, де виділяє три напрями діяльності: 1) отримання повідомлення від слідчого, дізнавача керівником органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, визначені ч. 5 ст. 214 КПК України (ч. 6 ст. 214 КПК України); 2) реалізацію передбачених законом повноважень починати досудове розслідування за наявності підстав загальних підстав та в умовах воєнного стану (п. 1 ч. 2 ст. 36, ч. 1, 4, 7 ст. 214 КПК України та п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України). Визначені обов'язки прокурора під час вирішення питання про внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань: перевірка визначеної слідчим правильної кваліфікації зареєстрованого кримінального правопорушення та перевірка достатності даних, які стали підставою для початку досудового розслідування.

Запропоновано дозволити прокурору без обмеження в часі після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР самостійно проводити досудове розслідування або окремі процесуальні дії за умови особистого прийняття рішення про початок досудового розслідування.

Наголошено на проблемі дотримання розумних строків під час повідомлення про підозру, направлення до суду обвинувального акта та дотримання балансу між самостійністю прийняття процесуальних рішень слідчим та здійсненням процесуального керівництва досудовим розслідуванням прокурором. Крім цього дисертантка наголошує на розмежуванні процесуальної форми надання доручення та вказівки прокурором.

У розділі 3 *«Процесуальне керівництво як форма прокурорського нагляду на етапі завершення досудового розслідування»* дисертанткою констатовано що правові дефініції «завершення» та «закінчення» є тотожними, проте у межах розуміння стадій кримінального провадження є автономними поняттями та мають різне змістове навантаження. Досліджено роль прокурора на етапі закінчення досудового розслідування як суб'єкта, уповноваженого на прийняття одного із підсумкових рішень, якими закінчується стадія досудового розслідування. Акцентовано увагу на проблемні питання залучення прокурора у процес укладання угоди під час кримінального провадження.

У роботі містяться і інші положення, які заслуговують на увагу, проте через обмеженість змісту вони не були наведені.

У *загальних висновках* викладені наукові висновки дисертації мають вагому аргументацію, належним чином є обґрунтованими і характеризуються високим рівнем достовірності. Крім розглянутих вище, в роботі містяться інші положення, висновки, рекомендації, які сукупно забезпечують цілісність проведеного дослідження.

Зауваження та дискусійні запитання до здобувача щодо оформлення та змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи представлену до захисту роботу, підходи та висновки, які запропоновані дисертанткою необхідно

відзначити деякі спірні й дискусійні положення, які можуть стати підґрунтям для обговорення під час прилюдного захисту.

1. Дисертанту необхідно додатково аргументувати власну позицію щодо авторського бачення проблеми наділення прокурора повноваженнями здійснювати досудове розслідування за умови, якщо він особисто внесе відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Положення статті 36 КПК України не передбачають здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень прокурором. Крім цього, у світлі прийняття Закону України «Про Державне бюро розслідувань» тягар здійснення розслідування кримінальних правопорушень, здійснюваних слідчими органами прокуратури були покладені відповідно до ст. 216 КПК України на слідчі органи Державного бюро розслідувань.

2. Доволі суперечливою є позиція дисертантки з приводу можливості прокурором безпосередньо самостійно збирати докази шляхом проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій. Проте, у своїх висновках авторка вважає, що у кримінальному процесуальному законі відсутні конкретні випадки особистого проведення таких дій усупереч наявним положенням ст. 36 КПК України. Проте, висловлені зауваження мають дискусійний характер і не впливають на позитивну оцінку наукової та практичної цінності результатів дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертацію написано державною мовою з дотриманням вимог наукового стилю. Всі випадки використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела, оформлені у належний спосіб. Аналіз змісту дисертаційного дослідження свідчить, що вимоги академічної доброчесності дисертанткою дотримано, дисертаційна робота Бібікової М.О. є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

ВИСНОВОК

про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертація Бібікової Маргарити Олександрівни на тему «Процесуальне керівництво як форма прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії є самостійним та логічним завершеним дослідженням, виконаним особисто дисертантом на високому науковому рівні у вигляді кваліфікаційної наукової праці. Дисертація містить науково обґрунтовані теоретичні і практичні результати, характеризується єдністю змісту та свідчить про особистий внесок автора в юридичну науку та практичну діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду. Зміст дисертації відповідає заявленій дисертанткою науковій спеціальності 081 «Право» та вимогам

«Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами й доповненнями від 08 квітня 2025 року № 426), наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями від 31 травня 2019 року № 759) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами й доповненнями від 03 травня 2024 року № 507).

2. Бібікова Маргарита Олександрівна – на підставі публічного захисту заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Рецензент:

**Професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент**

Ольга РИМАРЧУК

Підпис завідувача
оранізації

**ВІДДІЛЕННЯ РОБОТИ З
ПОСТІЙНИМ СКЛАДОМ ВІДАТЛУ
КАРОВОГО ДОСІДКО**

Олександр Р. В. Гавриш